
УДК 81'373.374

Оксана Тищенко (м. Київ)

НОВІ Й АКТУАЛІЗОВАНІ СЛОВА ТА ЗНАЧЕННЯ (СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ) У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НЕОСЛОВНИКІВ

У статті аналізовано вітчизняні й російські неословники за характером фізичного носія та способом організації матеріалу, за новизною й особливостями лексикографічної інтерпретації лексики, за ступенем автономності словників. Обґрунтовано чинники створення словникових матеріалів нових й актуалізованих слів та значень, розроблено основні принципи укладання, зокрема, з'ясовано призначення матеріалів, джерельну базу, критерії добору реєстрових одиниць та фіксації матеріалу, часову лексикографічну межу.

Ключові слова: *лексикографія, неословники, нові й актуалізовані слова, принципи укладання, словникові матеріали.*

Мовний узус швидко змінюється якісно й кількісно на всіх рівнях, і часто його фрагменти, важливі для повної картини певного дослідження — соціолінгвістичного, психолінгвістичного, історії мови, морфологічного тощо, — не встигають потрапити до фундаментальних словників. Можливо, деякі з фактів мовної діяльності й не «zasлужують» з різних причин і з різних поглядів на таке вшанування через свою надто виразну оцінність, експресивність, що часто є наслідком порушення лексичної або словотвірної норми мови, а переважна більшість неолексем і неосполук залишається поза реєстрами нових нормативних словників української мови. Це й веде до появи словників нового типу — неологічних або словників мовних інновацій, здебільшого лексико-словотвірних [6: 106–107].

Останнім часом усе нагальнішою є потреба регулярного лексикографічного «зрізу» мовної ситуації з погляду нової та оновленої лексики, фразеології, оскільки відсутність їхньої фіксації спричиняється до певних прогалин у дослідженні мовних процесів. Зосередьмося на лінгвістичних чинниках такої тотальної «інвентаризації» мовного ма-

© О.М. ТИЩЕНКО, 2011

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2011, № 1

55

сиву українського узусу, не обмеженої якістю, нормативністю, частотністю вживання тощо. Отже, це:

а) необхідність регулювання нормалізаційних процесів в українській мові. Відомо, що сьогодні ситуація в галузі вироблення нових і коригування наявних норм літературної мови не проста. Однією з причин є потужна міжмовна взаємодія, унаслідок якої українська мова активно поповнюється запозиченими елементами, словотвірними моделями, які потребують адаптування й виструнчення відповідно до вимог і потреб української мови. Також важливим є зсув впливу на формування літературних норм із мови художньої літератури на розмовну, мову ЗМІ;

б) дослідження в усіх галузях мовознавства, насамперед, у лексикології, фразеології, словотворі, граматиці, зокрема «для всебічного системного опису лексики, нової за різними ознаками її семантики, форми або спектрів функціонування в мовленні» [6: 107]. Це, зокрема, вивчення процесів термінологізації й детермінологізації, зміни соціально значущих конотацій — деїдеологізації, переїдеологізації, реїдеологізації тощо, активізації певних словотвірних моделей та ін.;

в) створення фундаментальних словників мови. Відбити фактичний стан лексики на момент виходу словника — нездійсненна, на жаль, мрія лексикографа. Адже створення ґрунтовної словникової праці потребує значних часових, фінансових, людських ресурсів. Саме з цієї причини активізувалися такі види праць, як словники мовних змін, словники інновацій, словникові матеріали, які шляхом суцільної вибірки фіксували нове у лексиці, як-от, «Новое в русской лексике. Словарные материалы» (За ред. Н. З. Котеловой, М., 1980–1987) [20].

Спостерігаючи за появою нових словників протягом останніх кількадесяти років в Україні та за кордоном, розкласифікуємо їх за такими ознаками.

1. За характером фізичного носія та способом організації матеріалу:

— традиційні **паперові** (лінійні), напр., словник «Нові слова та значення» (Л. В. Туровська, Л. М. Василькова, К., 2008), словник-довідник «Нове в українській лексиці» (Д. Мазурик, Львів, 2002), які пропонують лексичні та семантичні неологізми української мови, нові запозичені слова, також оновлені функціонально чи стилістично [33; 16];

— **електронні**, які вже набувають статус традиційних (нелінійні, з можливістю гіперпосилань), напр., неформальні бази даних «Словарь молодежного сленга» (авт. ідеї Т. Колесникова, гол. ред. М. Кордонський) [24]. Портал Lingvo пропонує безліч електронних словників, з-поміж яких «Словник скорочень української мови», що містить 9336 скорочень і поновлюється щоденно (Шитов А.) [34], «Словник неочевидностей, словник родового відмінка, для захоплених, суржик» та багато інших [31];

— такі, що мають **паперовий** та **електронний** варіанти, як-от «Російсько-український словник» (за ред. акад. А.Ю. Кримського, акад. С.О. Єфремова, К., 1924–1932) [22].

2. За новизною мовного матеріалу:

— **частково** доопрацьовані, оновлені, доповнені або створені на базі наявних словників, напр., «Новий російсько-український словник-довідник» (укл. С.Я. Єрмоленко, В.І. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт, К., 1996), «Сучасний словник іншомовних слів» (О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, К., 2006), зроблений на основі «Словника іншомовних слів» (Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, К., 2000) [18; 30; 26] та ін.;

— **цілком** нові, напр.: «Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда з вершинами — омографічними коренями» (Є. А. Карпіловська, К., 2002) — перший в українській лексикографії морфемно-словотвірний словник гніздового типу, який унаочнює організацію слів із коренями-омографами та їхніми неомографічними формальними варіантами. Словник пропонується як одна з можливих моделей будови сучасного українського лексикону [10]; «Українсько-англійський словник природничих термінів з префіксом **не**» (О. Кочерга, Є. Мейнарович, К., 2000) [12]; «Краткий словарь современных понятий и терминов» (укл. Н. Т. Бунимович та ін., М., 1993) [14]; «Лексико-словотвірні інновації (1983–2003)» (А. Нелюба, Х., 2004) [17].

3. За мовним матеріалом:

— словники, які фіксують і описують **нові** загальномовні та вузько-спеціальні слова або нові значення відомих слів — **традиційні для лексикографії одиниці**, напр., «Словник дієслівних інновацій» (М.Д. Карп'юк, Переяслав-Хмельницький, 1996), у якому формалізованими методами представлено зміни в семантиці дієслова, до реєстрових дієслів сформульовано контекстуальні лексико-семантичні інновації, дібрано функціональні еквіваленти, проаналізовано нормативні лексико-семантичні варіанти та значеннєві відтінки [8]. У словнику «Нові слова та значення» (Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, К., 2008) зібрано нову українську нормативну лексику, не засвідчену лексикографічними джерелами, — загальноновживані слова, загальнонаукову й міжгалузеву термінологію [33]. Також зазначимо в цьому ряді й «Словник новотворів української мови» (Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук, Кривий Ріг, 2002) [4];

— словники, які фіксують і описують **одиниці**, що до певного етапу розвитку лінгвістики ще **не були предметом лексикографії**, але входили кожна у свій час до словникової практики й спричиняли розвиток нових галузей лексикографії (напр., авторської неографії): це авторські неологізми, епітети, морфеми, складні слова, рими, крилаті вислови, власні назви, вузькі класи слів або фразеологізмів (синоніми, антоніми, омоніми, жаргонізми тощо), напр., «Короткий словник жаргонної лексики української мови» (Л.О. Ставицька, К., 2003), «Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів» (Ж.В. Колоїз, Кривий Ріг, 2003) [28; 11].

До цього типу словників можна віднести також ті, що інтерпретують невербальні одиниці, як-от жести у словнику «Мова жестів глу-

хих» (Р. Г. Краєвський, К., 1964) [13], графічні зображення, зокрема в «Словаре смайликов» [25] тощо.

4. За лексикографічною інтерпретацією мовного матеріалу:

— словники (тлумачні, орфографічні, перекладні тощо), у яких збережено **традиційну** лексикографічну інтерпретацію **нових** мовних одиниць та їхніх значень, що з'явилися у зв'язку з виникненням або розвитком різних виробничо-професійних та соціальних сфер діяльності, напр.: «Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» (О.М. Коссак, С.Л. Маньковський, Львів, 1991), «Нові педагогічні поняття: англо-польсько-український словник» (А.В. Василюк, Ніжин, 1999), «Толковый словарь русского языка конца XX в.: Языковые изменения (за ред. Г.Н. Скляревської, СПб, 2000) [32];

— словники, у яких запроваджено **нову** інтерпретацію (зокрема, критерії добору, побудова тощо, фокус лінгвістичної уваги), зумовлену розвитком лінгвістичної думки (потребою описати мову з погляду соціолінгвістики, психолінгвістики тощо) та екстралінгвальними (зокрема, користувацькими) потребами, напр., «Інверсійний словник української мови» (К., 1985), словник-довідник «Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку» (Н.Є. Лозова, В.Б. Фридрак, К., 2006) [7; 5].

5. За ступенем автономності:

— автономні **словники**: «Нові слова та значення» (Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, К., 2008), «Сучасний словник іншомовних слів» (О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, К., 2006), «Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда з вершинами — омографічними коренями» (Є.А. Карпіловська, К., 2002) [33; 30; 10];

— словникові **матеріали**, як-от «Індекс нових слів» у монографії «Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі» (Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, К., 2008), до якого вміщено слова, не засвідчені в реєстрах словників до 1991 р. (@-жанр, *інтернет*), а також слова-неосемантизми, зафіксовані з іншим значенням (*антивірус*), та неографізми (*ДУСя*) [6]. У виданні «Новое в русской лексике. Словарные материалы» (за ред. Н.З. Котелової, М., 1980–1987) запропоновано не зафіксовані у фундаментальних нормативних словниках нові слова й словосполучення, нові значення, у тому числі й авторські, okazіональні [20]. Видання задеклароване як ненормативне, тобто як таке, що містить лише **матеріали для створення словників**.

Предметом нашої уваги є лексикографічні праці, призначення яких — фіксувати нове в лексиці. Н.З. Котелова висловила думку про те, що кожній стадії життя нового слова відповідає свій тип словника [20: 118]:

1. Нове слово з'являється в мові окремого мовця. Форма його фіксації — щорічні словникові матеріали, напр., «Новое в русской лексике. Словарные материалы» (за ред. Н. З. Котелової, М., 1980–1987),

де поряд із потенційними нормативними лексемами містяться й «одноразові» okazіональні одиниці, сумнівні з погляду нормативності, системності, естетичності.

2. Слово певною мірою стабілізується. Форма фіксації — словники-довідники з хронологічними межами, напр.: «Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов» (Н.З. Котелова, Ю.С. Сорокин. М., 1971) [19], а також словник за матеріалами 70-х років; «Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) Словник» (Харків, 2004) [17]; «Нові слова та значення» (Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, К., 2008), який, з одного боку, пропонує нові слова та значення кінця ХХ–поч. ХХІ ст. (*банкомат, бартеризація, бейдж*), з іншого — не містить індивідуально-авторських новотворів, експресивно-забарвлених слів, номенклатуру [33]. Словник-довідник «Нове в українській лексиці» (Д. Мазурик, Львів, 2002) подає нову лексику української мови 1001–2001 рр. — найуживаніші лексичні, семантичні та стилістичні неологізми, українські та запозичені (*дайджест, кінопідприємець, мажоритарник, назагал*) [16].

3. Слово закріпилося в загальному вжитку. Форма фіксації — тлумачні словники тривалого періоду, напр., «Словник української мови» в 11 т. (К., 1970–1980). Це можуть бути й оновлені фундаментальні словники, напр., 20-томний тлумачний словник української мови, який готують до видання в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України, базується на 11-томному «Словнику української мови» і містить нові та актуалізовані слова й значення, відтінки значень. До таких нововведень належить активна загальноновживана й пасивна лексика, зокрема, термінологічна тощо (як власнеукраїнська, так й іншомовна). «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (за ред. В.Т. Бусела, К.–Ірпінь, 2005) також є постійно оновлюваною, поповнюваною версією згаданого 11-томного Словника. Проте одиниці, вміщені до його реєстру, певною мірою перебувають на межі між другою й третьою стадіями життя нового або актуалізованого слова (ми не знайдемо тут нових слів *смайлик* та жаргонних значень слів *зависати, висіти*, проте є *хакер, глюк, глючити*) [2].

Одразу відзначимо, що неологічні словники в Україні представлені лише працями другого й третього типу [16; 17; 33]. Матеріалами (працями першого типу), як ми вже зазначили, можна вважати реєстр «Індекс нових слів» [6]. Також певною мірою цю прогалину в українській лінгвістиці заповнюють реєстри, словопоказчики авторських неологізмів, галузевих термінологій як додатки до дисертацій і монографій, напр., «Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації» [29].

Отже, закономірною є потреба в щорічних словникових матеріалах, що дають змогу відбити певний етап розвитку мови, зокрема її лексичного складника. Для вироблення засад укладання таких матеріалів необхідно зробити огляд вітчизняних і зарубіжних неологічних словників різного типу.

Підходи до лексикографічного моделювання мовної динаміки, неологічні словники ґрунтовно аналізують Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, Л.П. Кислюк у контексті вивчення динамічних процесів в українському сучасному лексиконі [6: 106–133]. Автори зазначають, що нова українська лексика потребує опису насамперед у таких словниках:

— диференційних пояснювального типу, тобто опису форми й семантики окремих лексем (саме такі словники й репрезентують нове в українській мові сьогодні);

— інтегральних — словниках лексичних комплексів, де подаватимуться серії слів або їх компонентів (афіксів, основ), об'єднаних спільною ознакою новизни, напр., *словник словотвірних комплексів гніздового типу* — словник слів з новими твірними основами, об'єднаних мотиваційними відношеннями, *комплексів афіксо- або формантозорієнтованих* — словники комплексів лексем, створених за спільною моделлю [6: 112, 120]. Як зразок автори наводять повні чи неповні гнізда від неолексем *тіар*, *Інтернет*, а також зміни в складі гнізда від слова *Україна* тощо. Пропонуючи сучасні перспективні й функціональні моделі неологічних словників, дослідники наголошують, що незалежно від нормативності, життєспроможності того чи того слова, усі нові одиниці мають бути зафіксовані в певний спосіб: «призначення неологічного словника на відміну від словника нормативного, академічного типу ..полягає насамперед у моделюванні рухомої матерії сучасної української мови» [6: 124].

У створенні саме таких регулярних словникових матеріалів, де буде зафіксовано нове в лексиці української мови, важливо визначитися з:

— **призначенням матеріалів**, напр., зібрати та систематизувати нову лексику, не засвідчену лексикографічними джерелами, дати їй тлумачення [33], відобразити процеси в лексико-семантичній системі мови [16; 17; 32], створити підґрунтя для комплексного неологічного словника [6], зафіксувати потік стихійного мовного життя, продемонструвати факти народження нових одиниць, їхні зміни, входження до мови [20];

— **джерельною базою**, її якістю, обсягом і хронологічними межами, напр., у виданні «Новое в русской лексике. Словарные материалы» (За ред. Н.З. Котеловой, М., 1980–1987) щороку було опрацьовано обмежене коло періодичних видань (починаючи з 10 одиниць), що виходили протягом трьох місяців [20]; у словнику-довіднику «Нове в українській лексиці» (Мазурик Д., Львів, 2002) зафіксовано нову лексику періоду 1991–2001 рр., що трапилася у 30-ти ЗМІ, зокрема на телебаченні [16]; «Нові слова та значення» (Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, К., 2008) укладені на основі преси кінця 90-х р. ХХ ст. — початку ХХІ ст. (кількість джерел не зазначено) [33]; до «Індексу нових слів» у монографії «Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі» (Н.Ф. Клименко, Є.А.Карпіловська, Л.П. Кислюк, К., 2008) увійшли слова, не засвідчені в словниках радянської доби (до 1991 р.) [6];

— **критеріями добору реєстрового матеріалу.** Більшість неословників — нормативних — фіксує лексику, що так чи інакше вже ствердилася в мовному узусі: найуживаніші нові українські й запозичені слова, відносні неологізми (такі, що вже ввійшли до орфографічних словників кінця ХХ ст.), оновлені семантично, функціонально чи лексично [16]; нормативні загальноуживані слова й наукові терміни (подеколи у варіантному написанні), які дібрано за критеріями новизни (тобто за відсутністю у словниках, за оновленням семантики), мовних чи позамовних чинників, лексичного чи словотвірного значення [33].

На відміну від зазначених праць, до «...Словарных материалов» [20] у зв'язку з їхнім особливим призначенням увійшли, як уже було зазначено, лексеми «одноразового» використання: оказіональні похідні від власних імен, аббревіатури, складні слова тощо. Укладачі свідомо відмовляються від оцінювання з погляду нормативності, вдалості, естетичної цінності тощо;

— **лексикографічною межею,** від якої певна одиниця є неологізмом. Зазвичай неологічні словники й словникові матеріали починають «жити» від конкретної дати лексикографування, напр., від 1991 р. [6] або приблизно окресленого періоду, напр., кінець ХХ — поч. ХХІ ст. [33];

— **принципом організації реєстрового матеріалу.** Аналізовані лексикографічні праці укладено переважно традиційним способом — алфавітним, словникова стаття побудована як тлумачна із необхідними елементами — граматичними й стилістичними характеристиками, тлумаченням, ілюстрацією. Додаткові специфічні елементи — графічні позначки — характеризують активізацію чи пасивізацію слова, його першу фіксацію і под., напр., словник-довідник «Нове в українській лексиці» (Д. Мазурик, Львів, 2002), «Толковый словарь русского языка конца ХХ в.: Языковые изменения» (за ред. Г.Н. Скляревської, СПб, 2000) [16; 32]. Як ми вже зазначили, новітнім підходом означена теоретична робота «Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі» (Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, К., 2008), де запропоновано комплексний підхід до створення електронних неословників [6].

Отже, для раціональної роботи над щорічними випусками матеріалів нових слів і значень (далі — Матеріали) визначаємо такі критерії:

1. Обсяг і якість джерел мовного матеріалу. Основу становлять джерела науково-популярного, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового, конфесійного, розмовно-побутового стилів, серед джерел є ЗМІ 2008–2010 рр. (електронні версії паперових видань, напр., газета “День”, а також суто інтернет-джерела); сучасна художня література, видана після 2002 р. (твори Вал. Шевчука, О. Забужко, І. Карпи, Л. Дереша та ін.), письмові тексти інтернет-спілкування (форуми, чати, блоги). Значно меншою мірою опрацьовано наукові

тексти у зв'язку із їхньою вузькою спрямованістю. Словники як джерела реєстрової лексики не залучено.

Спосіб опрацювання електронного ресурсу полягає у двох підходах: а) суцільна вибірка слів, нефіксованих у словниках, або фіксованих, але невитлумачених слів, сталих словосполук, а також ілюстративного матеріалу з текстів обраних за основу ресурсів, напр., офіційний сайт Газета.ua: 2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://gazeta.ua>; художній твір тощо; б) добір цитатного матеріалу останніх років за пошуковими системами з посиланням ПС – електронний ресурс за результатами пошукових систем.

2. Лексикографічна межа, від якої вважаємо слово новим чи нефіксованим. Дібрані лексеми звірено з одиницями реєстрів українських словників, які вийшли до 2009 р. включно, а для електронних словників – до 2010. Насамперед це он-лайнний проект Словник-Нет (портал української мови та культури), що спирається, як було зазначено на офіційному сайті, близько на 30 джерел (з-поміж яких “Словник української мови” в 11 т., 1970–1980, “Словарь української мови” за ред. Б. Грінченка, галузеві термінологічні словники тощо) і донедавна був найповнішою українськомовною лексикографічною базою тлумачного типу, це “Український орфографічний словник”, 2009, “Великий тлумачний словник сучасної української мови”, 2009, а також інші словники нової лексики [3]. Для відстежування актуалізованої лексики залучено корпус словників кінця ХІХ – поч. ХХ ст., підготовлений київським видавництвом “К.І.С.” [23].

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ЗВІРЯННЯ

ВТССУМ	Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П.М. Мовчан, В.В. Німчук, В.Н. Клічак, наук. ред. В.В. Жайворонок. – К.: Вид. Дніпро, 2009. – 1329 с.
ВТССУМ(Б)	Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
Грінч.	Словарь української мови / Упорядник з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. I–IV.
ДПСУЛ	Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі / Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 335 с.
КТСЛТ	Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
ЛСІ	Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). – Х., 2004.
МНЛ	Мазурик Д. Нове в українській лексиці. Словник-довідник. – Львів: Світ, 2002. – 130 с.
НСЗ	Туровська Л.В., Василькова Л.М. Нові слова та значення. – К.: Довіра, 2008. – 271 с.
Орф-2009	Український орфографічний словник / За ред. В.Г. Складенка. – К.: Довіра, 2009. – 1011 с.
СловникНЕТ	СЛОВНИК.net, 2006–2010 [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://www.slovnuk.net/about/ (опрацьовано на стан 30.09.2010).
ПрС	Правописний словник / Г. Голоскевич. – К., 1929. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts

Нові й актуалізовані слова... у контексті сучасних неословників

РУС	Російсько-українські словники [Електронний ресурс] / Підготували: Н. Марченко, В. Кубайчук, А. Рісін, Р., О. Телемко, О. Оксимоваць. – К.: “К.І.С.” – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts (опрацьовано на стан 24.11.2010).
РУСДМ	Російсько-український словник ділової мови / М. Дорошенко, М. Станиславський, В. Страшкевич. – К.–Х., 1930 [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
РУС(Із)	Російсько-український словник / О. Ізюмов. – Х–К, 1930. –980 с. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
РУС(Кр-Єф)	Російсько-український академічний словник: Т. I–III / Гол. ред. акад. А. Кримський, акад. С. Єфремов. – К., 1924–1933. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
РУСПМ	Російсько-український словник правничої мови / В.І. Войткевич-Павлович, Г.Д. Вовкушівський та ін. – К. 1926 [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
РУСТТ	Російсько-український словник технічної термінології // І. Шелудько, Т. Садовський. – К., 1928 [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
СІС	Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К., 1977. – 775 с.
ССІН	Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 1017 с.
СС	Словник скорочень в українській мові / За ред. Л.С. Паламарчука. – К.: Вища школа, 1988. – 511 с.
ССУМ	Шитов А. Словник скорочень української мови [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://ukrskor.info .
СУР	Словник українсько-російський (літери А-Й) / А. Ніковський. – К., 1927. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://r2u.org.ua/main/dicts
СФ	Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
УЖ	Ставицька Л.О. Словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 335 с.
УЛ-ХХ	Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Видавн. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
ЧІ	Чемеркін С. Матеріали до словника нових слів і значень (слова з прикладкою Інтернет) // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відпов. ред. к. філол. н. І.С. Гнатюк. – К., 2009. – С. 191–212.

Неологізми, уже зафіксовані в словниках тлумачного типу, до Матеріалів не входять. Виняток становлять одиниці з іще не зафіксованим новим значенням, відтінком чи формою – слова-значення, напр., **ВС***, **МАРГІНЕС***, **ГЛАМУРНИЙ*** тощо, які подано з відповідним знаком (*). Одиниці, зафіксовані в реєстрах без тлумачення, подано зі знаком (•) та ремаркою про фіксацію: **АВТІВКА•**, ... Зафікс. в Орф-2009. Коли ж уточнено (або розширено) стилістичну, граматичну, тлумачну, ілюстративну частини до вже витлумачених слів (перев. це стосується абревіатур, абстрактних іменників та актуалізованих слів), це позначено двома астерисками: **АУП**** [а'уп], *граф.* АУП, *невідм., ж.* Скор.: асоціація українських письменників. *Першим президентом АУП був Юрко Покальчук* (УМ, 10.02.2010). Зафікс. у ССУМ.

Якщо слово було зафіксовано в лексикографічних джерелах кінця ХІХ – поч. ХХ ст. й активізувалося в сучасних текстах, його позначено знаком †, напр., † **РОЗВОДНЕНИЙ**•, ... Зафікс. у РУСТТ. Джерела фіксації подано в хронологічному порядку.

3. Якість реєстрових одиниць. До Матеріалів уходять:

а) неологізми в широкому розумінні. Це не засвідчена досі в лексикографічних працях запозичена та питома лексика, напр.:

– загальноновживана, як-от: **ВАЛЕНТИНКА**•, и, ж. Сувенір (перев. листівка) у формі серця чи з його зображенням, який закохани дарують одне одному на день св. Валентина (день закоханих). *Винахідливість закоханих у створенні валентинок не знає меж – листівки, кульки, статуєтки...* (Форум). // Будь-яке привітання з цим святом. *СМС-валентинки – це тексти СМС-повідомлень, якими ви зможете порадувати свою кохану половинку* (ПС). / Обр. (у лапках). *Захоплюючи “валентинки”, які природа створила на земній поверхні (фото)* (Газета.ua, 12.02.2010). Зафікс. в Орф-2009;

– стилістично, емоційно забарвлена лексика: **БАДЯЖНИЙ**, а, е, зниж. Саморобний, низькопробний. *Тональна основа буде доречною при вечірньому макіяжі, для солідної дамочки років 30-ти, звичайно ж якщо це не якийсь дешевий бадяжний засіб* (ПС); *Це бадяжний сайт... Називається, що придумали, то і написали* (ПС). / Обр. *Ми ненавиділи цю бадяжну Європу. Нас нудило від неї* (І. Карпа, Перл. пор.); зокрема розмовні лексеми напр., із суспільно-політичної, спортивної та ін. сфер: **ЮЩЕНКІВЦІ** (у лапках і без лапок), ів, мн. (одн. **ющенківець**, вця, ч.), політ., розм. Прихильники та соратники В. Ющенко, президента України 2004–2010 рр. *Одна з основних пропагандистських тез, яку часто повторює Ющенко і ющенківці: “ми хочемо жити за законом, а не за поняттями”* (ПС); *Якщо до нової коаліції ввійде “НУ-НС”, то шанс зберегтися на посаді має “ющенківець” Іван Васюник* (ПС);

– термінологічна: **АКТИНОБАКТЕРІЇ**, ій, мн., біол. Група нижчих рослинних мікроорганізмів; актиноміцети, променисті гриби. *Актинобактерії – бактерії, що мають подібну до грибів міцелярну будову* (ОС), зокрема, значну частку становить суспільно-політична: **АНТИ-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ**•, а, е. Який спрямований, виступає проти усього європейського. *Зробити це слід насамперед для внесення ясності з одного надважливого питання: хто у вищому законодавчому органі країни, на думку прем'єра, “підтримує антиукраїнський, антидемократичний, антиєвропейський розвиток з усіма складовими олігархічної системи, а хто обстоює позиції демократії та європейського шляху”* (УК, 26.03.2010). Зафікс. в Орф-2009;

б) графічні кириличні відповідники запозичених скорочень, звукові аббревіатури: **ЕСЕМЕС**, невідм. і у, ч., а, с. Коротке повідомлення (перев. текстове), передане мобільним телефоном. *Що там усередині? Записи, майже репортажні... Листи – свої й до себе, переважно електронні, розгорнуті й згорнуті... Есемеси...* (І. Карпа, Перл. пор.);

в) нові (або досі не фіксовані) значення відомих слів: **ДОКУМЕНТУВАТИ***, *у́ю, у́еш, недок. і док., що.* Супроводжувати цитату, вислів або іншу інформацію даними про її джерело. *Документувати ілюстрації в словнику (ОС); ПОМАРАНЧЕВИЙ** (*у лапках і без лапок*), *а, е, політ., розм.* 1. Який стосується політики НУНС, діяльності, поглядів її членів та прихильників (від основного кольору передвиборчої кампанії блоку Наша Україна). *Як відомо, свого часу гасло “Закон один для всіх” використовували представник помаранчевого табору Юрій Луценко, також Віктор Ющенко (ПС); Судова революція: Рада відсторонила трьох “помаранчевих” суддів КСУ (ПС).* 2. *у знач. ім. помаранчеві, их, мн. (одн. помаранчевий, ого, ч., помаранчева, ої, ж.).* Члени та прихильники НУНС, прихильники В. Ющенка. *“Регіоналів” виганяють із партії за загравання з “помаранчевими” (ПС).*

г) нові або ще нефіксовані поширені форми слів: **БІГУДІ***: *у бігудях, прост.* Тс. *у бігуді.* *Вона [дружина] ніколи не ходила по хаті в потворних халатах, бігудях чи футболках із розтягнутим горлом (І. Карпа, Перл. пор.).* Зафікс у СловникНЕТ; **НАЙБЮДЖЕТНІШИЙ***, *а, е, екон., публіц.* Який найбільшою мірою стосується бюджету, цілком залежить від нього. *Керівник області охарактеризував ситуацію, що складається на “найбюджетнішому напрямку”, щодо виплати в регіоні заробітної плати працівникам державних установ, медикам, освітянам тощо (УК-с).* Зафікс. у ДПСУЛ;

г) засвідчені, напр., в орфографічних словниках чи в реєстрах слів, але не витлумачені одиниці, напр: **АВТІВКА***, *и, ж., розм.* Автомобіль. *Під Полтавою 250 автівок стали заручниками негоди (Газета. ua, 12.02.2010).* Зафікс. в Орф-2009;

д) авторські: **БІЛО-РОЗСІНЕНИЙ**, *а, е, авт.* Білий з легким відтінком синього (про колір). *І може б, подумав тоді я: стрибаючи, я б не впав на снігову гору, а полетів би, як птах, у цей біло-розсинений простір (Вал. Шевчук, Декор. жін.);* позначкою **▲** фіксуємо неологізми, які не потребують тлумачення: **БЕЗНАДІЙНО-ОПТИМІСТИЧНИЙ▲**, *а, е, авт.* *Інколи здавалося, що то пахне дорогий французький сир. Якийсь по-особливому смердючий – значить, вишуканий. Безнадійно-оптимістичний погляд на речі (І. Карпа, Перл. пор.).*

е) скорочення, зокрема запозичення латиницею, які поширилися в українській мові як адаптовані кириличні варіанти: **VІP-ПЕНСІОНЕР** (*у лапках і без лапок*) [віп-пенсіонер і ві-ай-пі-пенсіонер], *граф.* VІP-пенсіонер, вір-пенсіонер, VІП-пенсіонер, віп-пенсіонер, *а, ч.* Тс. **спецпенсіонер.** *В Україні 200 тисяч “VІP-пенсіонерів” (УМ, 26.02.2010); АК [а-ка], *граф.* АК, *невідм., фін.* Скор.: акціонерно-комерційний. *Банки змінили свій статус на акціонерні та перейшли переважно на комерційні засади: Агрпромпанк “Україна” АК, АК “Укрсоцбанк” та акціонерно-комерційний Промінвестбанк (ОС);**

є) фразеологізми й сталі терміносполуки: **ЗЕЛЕНИЙ***, *а, е;* *◇ До зеленого в носі, розм.* Байдуже, однаково. *Та мені до зеленого в носі, як там хто каже про мене (ПС)* Зафікс. у СловникНЕТ;

НЕДИВЕРСИФІКОВАНИЙ, а, е: Δ **Недиверсифікований фонд**, екон. — фонд, не обмежений вимогами, які висувають до диверсифікованого фонду, пов'язаний з більшою дохідністю та більшими ризиками. *Акції закритого недиверсифікованого корпоративного інвестиційного фонду “Синергія-5” пройшли процедуру лістингу (ІЦПУ);*

ж) окрім неологізмів, до Матеріалів увійшла лексика, не фіксована досі з певних причин, але поширена в сучасних джерелах (окрім застарілої лексики, вжитої, скажімо, у художніх творах з метою відобразити певну епоху), напр., **ГРОУЛІНГ**, у, ч., муз. Своєрідний спів у деяких стилях металу, який нагадує крик, гарчання; гроул. *Важкий гроулінг Вадима Юника в готичній естетиці для тендітних вух співочого слов'янського народу завдяки західним впливам вже став більш-менш звичним (Форум);* **КО́СМИ**, ів, мн., зневажл. Довге волосся. *На обкладинці було намальовано чоловіка з кажанячими крильми, щоправда, волосся було розпатлане і висіло ковтунистими космами (Вал. Шевчук, Декор. жін.);* **ШИРОКОГАЛУЗЕВІЙ**, а, е. Який охоплює різні галузі. *Україна не відставала і за прикладом західних країн також нарощувала економічну активність. 3-й квартал приніс чіткий та системний широкогалузовий ріст обсягів виробництва (ІЦПУ);* **РАЙАДМІНІСТРА́ЦЯ**, іі, ж. Скор.: районна адміністрація. *Заступник голови вважає основною причиною перебоїв з організацією харчування в школах та дитсадках міста неналежну увагу до цієї проблеми райадміністрацій (Газета.ua, 24.02.2010);* **СТРІ́ЖЕЧКА**, и, ж., пестл. Стрижка. *Трапилося в одній із перших передач .. страшно славна жіночка, ледь припорошена сивиною чорнявка, мати двох хлопчиків і сама на хлопчика схожа, стрижечка мало не бобріком (О. Забужко, Я, Мілена) та ін.*

Моделювання потенційних одиниць, а також семантичних, словотворчих, тематичних гнізд не є предметом опрацювання в Матеріалах.

4. Характер лексикографічної інтерпретації. За основи взято традиційну лексикографічну тлумачну практику з урахуванням досвіду колективу під керівництвом Н. З. Котелової [20] та інструкції Н. Є. Лозової [15], спеціально розробленої для проекту **Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали** робочої групи відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України.

Словникові матеріали — це спроба щорічного лексикографічного зрізу мовної ситуації з метою виявлення нової, оновленої й актуалізованої лексики і фразеології (яка, можливо, не є нормативною), а також раніше відомої активної лексики, не зафіксованої в інших лексикографічних джерелах. Ненормативність деяких одиниць відзначено відповідними ремарками (*прост., nereком.*), подано також рекомендаційні варіанти.

Матеріали можуть бути корисними філологам для розв'язання фундаментальних та практичних завдань лінгвістики: це лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні та ін. теоретичні дослідження,

з'ясування питань культури мови, укладання словників тощо; студентам, учням шкіл та всім, хто цікавиться розвитком лексики сучасної української мови.

1. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Ред. В.Т. Бусел; Уклад.: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв та ін. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 888 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв та ін. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Проект СЛОВНИК.НЕТ онлайн [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.slovnuk.net>
4. *Віняр Г. М., Шпацук Л. Р.* Словник новотворів української мови. — Кривий Ріг, 2002. — 126 с.
5. Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку / Н.Є. Лозова, В.Б. Фридрак. — К: Наук. думка, 2006. — 167 с.
6. Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі / Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. — К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. — 335 с.
7. Інверсійний словник української мови. — К.: Наук. думка, 1985. — 812 с.
8. *Карп'юк М.Д.* Словник дієслівних інновацій. — Переяслав-Хмельницький, 1996, Т. 1. — 207 с.
9. *Карпіловська Є.А.* Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. — 2004. — №3. — С. 3–29.
10. *Карпіловська Є.А.* Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда з вершинами — омографічними коренями. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. — 912 с.
11. *Колоїз Ж. В.* Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів. — Кривий Ріг, 2003. — 154 с.
12. *Кочерга О., Мейнарович Є.* Українсько-англійський словник природничих термінів з префіксом не. — К.: Ін-т теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова, 2000. — ?? с.
13. *Краєвський Р. Г.* Мова жестів глухих. — К.: Рад. школа, 1964. — 219 с.
14. Краткий словарь современных понятий и терминов / Сост. Н. Т. Бунимович и др. — М., 1993. — 234 с.
15. *Лозова Н. Є.* Словник нових та актуалізованих слів і значень (інструкція) // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відп. ред. І. С. Гнатюк. — К., 2009. — Вип. 18. — С. 21–31.
16. *Мазурик Д.* Нове в українській лексиці. Словник-довідник. — Львів: Світ, 2002. — 130 с.
17. *Нелюба А.* Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). — Харків, 2004. — 188 с.
18. Новий російсько-український словник-довідник / Укл. Єрмоленко С. Я., Єрмоленко В.І., Пустовіт Л.О. — К.: Довіра, 1996. — 783 с.
19. Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов / Н. З. Котелова, Ю. С. Сорокин. — М., 1971. — 640 с.
20. Новое в русской лексике. Словарные материалы / Под ред. Н.З. Котеловой. — М.: Русский язык, 1980–1987. — Вып.1–7.
21. *Попова Т.В., Рацбургская Л.В., Гуцунава Д.В.* Неология и неография современного русского языка. — М.: Флинта; Наука, 2005. — 189 с.
22. Російсько-український словник [Електронний ресурс] / За ред. акад. Кримського А.Ю., акад. Єфремова С.О. — К.: Вид-во «К.І.С.», 2007 / Режим доступу: <http://krum.linux.org.ua>.
23. Російсько українські словники [Електронний ресурс] / Підготували: Н. Марченко, В. Кубайчук, А. Рисін, Р., О. Телемко, О. Оксимоваць. — К.: «К.І.С.»— Режим доступу: <http://r2u.org.ua/main/dicts>
24. Словарь молодежного сленга [Електронний ресурс] / Авт. идеи Колесникова Т., гл. ред. Кордонский М. /Режим доступу:<http://slanger.ru>.

25. Словарь смайликов [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.wahome.spb.ru/web_design/smile.htm
26. Словник іншомовних слів / Укл. Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сютя, Т.В. Цимбалюк-Скопненко. — К.: Довіра, 2000. — 1018 с.
27. Словник неочевидностей, словник родового відмінка, для захоплених, суржик [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.mova.kiev.ua.
28. *Ставицька Л.О.* Короткий словник жаргонної лексики української мови. — К.: Критика, 2003. — 335 с.
29. *Стишов О.А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). — К.: Видавн. центр КНЛУ, 2003. — 388 с.
30. Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко. — К., Довіра, 2006. — 1017 с.
31. *Тименко Л.* Лексикографічні праці в Інтернеті // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відп. ред. В.В. Німчук. — К., 2007. — Вип. 15. — С. 58–62.
32. Толковый словарь русского языка конца ХХ в.: Языковые изменения / Под. ред. Г.Н. Складерской. — СПб. 2000. — 700 с.
33. *Туровська Л.В., Василькова Л.М.* Нові слова та значення. — К.: Довіра. — 2008. — 271 с.
34. *Шитов А.* Словник скорочень української мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrskor.info>.

Oksana Tyshchenko (Kyiv)

NEW AND UPDATED DIRECTLY WORDS
AND THEIR MEANING (DICTIONARY MATERIALS)
IN THE CONTEXT OF CURRENT NEW DICTIONARY

In the article the factors of creation of dictionary materials of the new and updated directly words and values are grounded, basic principles of vocabulary drafting in particular: setting of materials, sources, principles of selection and treatment of material, temporal lexicographic line interpretation are analysed.

Key words: lexicography, new and updated directly words, drafting principles, vocabulary materials.

Мовна мозаїка

ВІД РІЗДВА ХРИСТОВОГО

У публікаціях на різдвяну тематику трапляються вживання **до Різдва Христова, від Різдва Христова, крім Різдва Христова** і под., у яких використано форму **Христова** подібно до російської мови, пор.: **от Рождества Христова, до Рождества Христова**.

В українській назві свята **Різдво Христове** форма **Христове** – це форма середнього роду присвійного прикметника, утворена від імені **Христос**. Як відомо, у непрямих відмінках присвійні (короткі) прикметники мають закінчення повних прикметників, тобто **-ого** (родовий відм.), **-ому** (давальний і місцевий відм.), пор.: **батьків – батькового, батьковому** і т.д.; **Петрове – Петрового, Петровому** і т.д. Тому й форму середнього роду присвійного прикметника **Христове** потрібно відмінювати як повні прикметники середнього-чоловічого роду, а саме: **Різдво Христове – Різдва Христового, Різдву Христовому, Різдвом Христовим**.

Отже, в українській мові правильно вживати **до Різдва Христового, від Різдва Христового**.

Катерина Городенська